

З історії Полтавського педуніверситету

УДК 378(477.53)+930(092)

Л. М. Булава

О. Т. БУЛДОВСЬКИЙ І В. Ф. НІКОЛАЄВ – ГОЛОВИ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ ЯК КОЛЕКТИВНОГО ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ В 1920-1921 РОКАХ

У статті схарактеризовано один із перших етапів історії розвитку Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ключові слова: Полтавський педагогічний інститут, Булдовський Олександр Теофілович, Ніколаєв Валентин Федорович.

Існування Полтавського українського педагогічного інституту як навчального закладу, що фінансувався із місцевого (губернського) бюджету охоплює невеликий проміжок часу — із січня 1920 року по квітень 1921 року. Його попередником був Полтавський учительський інститут (1914-1919 роки), наступником – Полтавський інститут народної освіти (1921-1930 роки). Вказані навчальні заклади – етапи 100-річної історії розвитку сучасного Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Як зазначається в підписаному О.Т. Булдовським «Звіті про сучасний стан Полтавського педагогічного інституту» від 11 липня 1920 року [15], перетворення колишнього Полтавського учительського інституту у вищу школу під назвою «Полтавський педагогічний інститут» фактично було здійснене в травні – липні 1919 року. Проект Статуту педінституту був переданий на затвердження відділу Вищих шкіл при Народному комісаріаті освіти (місто Київ) при «першій радянській владі». Зі слів О.Булдовського в названому звіті, в середині липня 1919 року один примірник статуту повернувся в Полтаву з поміткою про затвердження завідувачем відділу Вищих шкіл т. Володарським.

Як можна зрозуміти, цей примірник на час написання звіту був утрачений; в архівах поки що не виявлено інших екземплярів затвердженого Статуту. Заняття в інституті, що працював би за новим Статутом, повинні були розпочатися після канікул, у вересні 1919 року. Але цього не сталося, в зв'язку з тим, що невдовзі радянська влада в центральній Україні була повалена.

29 червня 1919 року Полтава зайнята денікінськими військами, а керівництво освітніми закладами перейшло до Управління народної освіти при Головнокомандувачеві збройних сил Півдня Росії. Всі законодавчі акти, прийняті після 7 листопада 1917 року «окремими крайовими утвореннями в місцевостях, які перебувають в управлінні Головного Командування, вважаються відміненими» [7, арк.9]. Унесено поправки до положення про Вчительські інститути. Викладання українською мовою було заборонене в закладах, що фінансувалися за

рахунок денікінського уряду, а викладання історії та географії України заборонене в усіх закладах [7, арк. 1].

На підставі вказаного вище заклад продовжив існувати як учительський інститут з російською мовою викладання, але за положенням, котре відрізнялося від того, що існувало в часи царської Росії. «На місце Левитського, що виїхав на Кубань, на посаду ректора був призначений Ковалевський (раніше працював учителем та інспектором Другої чоловічої гімназії). Українські педагоги були звільнені, а на їх місце призначені росіяни або малороси» [5, с.313].

Набору на 1-ий рік навчання вчительського інституту в 1919 році здійснено не було, але заняття на старших курсах восени того року продовжувалися.

О.Т.Булдовський у своєму звіті пише, що після повернення радянської влади, 27 грудня 1919 року, полтавський губернський відділ народної освіти видав Наказ про усунення призначених за часу денікінської влади педагогів. В кінці грудня лектори, що працювали до серпня 1919 року, повернулися до інституту і взялися до відновлення занять. Услід за тим було відновлено проект статуту, який і затвердила Колегія губернського відділу народної освіти [15, с. 30]. Нам відомі дві не підписані й не датовані «чернетки» проекту Статуту [16], які різняться ступенем завершеності (обидві – почерком О.Т. Булдовського).

Наказом №3 від 13 січня 1920 року, підписаним головою Губревкому й завідувачем відділу народної освіти, Полтавський учительський інститут з цього числа оголошувався вищою школою під назвою «Полтавський український педагогічний інститут», і до переходу під керування центральної влади підлягав Полтавському губернському відділові освіти [8, арк.5].

Отже, січень 1920 року, (а не липень 1919 року) слід уважати за початок функціонування Полтавського педінституту з юридично засвідченим статусом. Але подібний статус «місцевої вищої школи» мала, наприклад, і Вища робітничка школа в м. Полтаві, заснована в грудні 1919 року.

Розуміючи хиткий статус педінституту, голова Губревкому в наказі №47 від 15 березня 1920 року вказує, що слід «...негайно приступити до організації радянського інституту народної освіти, зосереджуючи навколо Педагогічного інституту всі курси до готування робітників до праці в різних галузях освіти» [8, арк. 19]. Процес створення цього інституту затягнувся більше ніж на рік.

Наказом Губревкому №3 від 13 січня 1920 року, пропонується переобрати педагогічну раду новоутвореного педінституту, якій негайно скласти програми і подати на затвердження до відділу освіти [8, арк.5].

Слід зазначити, що в кінці 1919 – першій половині 1920 року більшовицька влада у Полтаві вела себе досить обережно, на деякий час відмовилася від єдиноначальності й партійного контролю в закладах освіти, дозволивши їхнім колективам самим обирати органи управління. Школами керували педагогічні ради. Колектив педагогічного інституту вирішив назвати орган самоуправління «науково-учебною радою», сподіваючись, що це допоможе в майбутньому отримати статус повноцінного вищого навчального закладу.

О.Т.Булдовський досить чітко описує функціонування цього колективного органу управління [15, арк. 30-31]. Науково-учебна рада складалась із представників від лекторів і слухачів у рівній кількості. Вирішення поточних справ і керівництво адміністративним життям належало президії або правлінню науково-учебної ради, котре складалось із голови і товариша (заступника) голови

ради, а також із голів і секретарів окремих відділів. Кожен із трьох відділів (словесно-історичний, фізико-математичний, природничо-географічний) теж мав окремі ради, котрі керували їхнім внутрішнім життям. Господарськими справами відав господарський комітет, до складу якого науково-учебна рада делегувала 2 представники, ради відділів – по 1 представникові.

У цьому повідомленні ми зосередимося на біографіях двох учених, які були головами науково-учебної ради Полтавського педагогічного інституту – Олександра Теофіловича Булдовського (в 1920 році) та Валентина Федоровича Ніколаєва (в 1921 році, до утворення ПНО). Детальніший аналіз діяльності педінституту в 1920-ому – на початку 1921-ого року подано окремо [2].

БУЛДОВСЬКИЙ Олександр Теофілович

Народився 13 березня 1887 року в містечку Старі Санжари на Полтавщині, в родині священника Теофіла Булдовського, майбутнього митрополита Української соборно-єпископської церкви (1929 – 1937), митрополита Української автокефальної православної церкви (1942 – 1943).

Як і два його брати, Олександр Булдовський спочатку навчався в Полтавській духовній семінарії. У 1907 році вступив до Харківського університету на природничий відділ фізико-математичного факультету, який закінчив у 1912 році.

Після його закінчення працював учителем природознавства в Усть-Медведицькому реальному училищі (зараз – місто Серафимович) [17]. У жовтні 1917 року прийнятий на роботу до Полтавського учительського інституту як лектор із природознавства й географії з методиками їхнього викладання. Викладав також загальне землезнавство, ботаніку і зоологію.

Після звільнення Полтави від денікінців у 1919 році, як викладач із найбільшим стажем роботи в учительському інституті, займався організаційними справами. Тому в січні 1920 року був обраний головою науково-учебної ради й упродовж більшої частини 1920 року був фактичним керівником новоутвореного Полтавського педагогічного інституту, читав лекції з методик природознавства та географії, керував зоологічною лабораторією.

5 жовтня 1920 року О.Т.Булдовського разом із В.О.Щепотьєвим заарештовано чекістами за звинуваченням у належності до «петлюрівської підпільної організації». Орієнтовно в листопаді був відпущений. В.о. голови науково-учебної ради на час його арешту був за посадою І.В.Лебединський, а з кінця 1920 року – В.Ф. Ніколаєв.

У кінці 1920 року був переведений на посаду лектора зоології та методики природознавства. На посаді професора ПНО затверджений Народним комісаріатом освіти 1 березня 1926 року (наказ №06348/427) [17]. Набув авторитету, як провідний в Україні фахівець із методики навчання природознавства у школі [14] і в педагогічних вишах [13]. Разом з тим, учений продовжував займатися гідробіологічними дослідженнями [3].

Із початком судових процесів проти української інтелігенції за звинуваченнями в націоналізмі, у другій половині 1930 року, покидає ПНО. Він їде на Далекий Схід Росії (Примор'я), де застосовує досвід гідробіологічних досліджень. На початку 1932 року стає керівником гідробіологічної станції

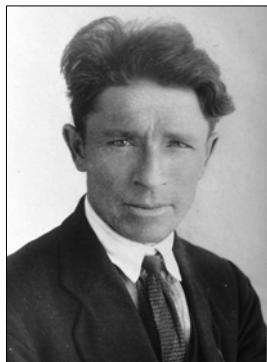
Далекосхідного філіалу Академії наук СРСР у Владивостоці [1]. Займається проблемою охорони рідкісних видів тварин і створенням заповідників.

Заарештований 21 липня 1937 року. Звинувачення було стандартним: «Перебував у право-троцькістській організації й проводив контрреволюційну роботу». Таке трактування звинувачення плюс «заняття шпигунською діяльністю» були «затверджені» 20 серпня 1938 року, а вже наступного дня, 21 серпня 1938 року відбулося закрите засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР. Після короткої «наради» було оголошено вирок: «[..., Булдовського О.Т., ...] — до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією всього особисто належного майна. Вирок остаточний і підлягає терміновому виконанню» [4].

О.Т. Булдовський реабілітований 25 квітня 1957 року визначенням Верховного суду СРСР, як і засуджені разом з ним.

Олександр Теофілович Булдовський жив на зламі епох, і його життя можна поділити на три періоди: вчителя в царській Росії (1912-1917); видатного українського вченого в галузі методики навчання природничих дисциплін у школах і педагогічних вишах (1917-1930); відомого радянського вченого в галузі гідробіології (1931-1937). Більшовицький терор перервав життя цієї яскравої творчої особистості. Але його ідеї й починання мають послідовників.

НИКОЛАЄВ Валентин Федорович

Народився 7 серпня 1889 року у місті Слов'янську (тепер – Донецької області). Його батько — купець, який за розвиток Слов'янського курорту і благодійність отримав персональне дворянство.

Ботанік, природознавець, фахівець у галузі рослинництва, діяч природоохоронного руху; керівник музейної справи; науковий співробітник і керівник науково-дослідних інститутів; викладач вищих навчальних закладів [6].

Навчався на фізико-математичному факультеті Харківського університету і в 1915 році закінчив його природниче відділення. Завідувач природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (1915-1917), перейменованого в Народний музей Полтавщини (1918-1919); директор Центрального Пролетарського музею Полтавщини (кінець 1920 – початок 1923).

У 1920 році голова Полтавської губернської комісії з охорони пам'ятників старовини, мистецтва і природи. Разом зі своїм заступником М.Я. Рудинським бере участь у вилученнях для музею культурних цінностей із маєтку князів Кочубеїв у Диканьці та з інших помість. Невдовзі після відкриття Пролетарського музею В.Ф.Ніколаєв перебував під арештом (28 листопада – 11 грудня 1920) за звинуваченням у зберіганні речей із золота. Про роки роботи в музеї залишив спогади [11], які більше схожі на самовиправдання за причетність до конфіскації майна і культурних цінностей.

Є автором або співавтором брошур і статей із природознавства й краєзнавства Полтавщини [10, 12].

Одночасно із завідуванням музеєм у 1920 році В.Ф.Ніколаєв устигав працювати лектором, завідувати біологічною лабораторією, бути головою

факультетської ради фізико-математичного відділу Полтавського педагогічного інституту. З початку 1921 року – голова науково-учебної ради (керівник педінституту). З квітня 1921 по квітень 1923 року – лектор, голова природничо-математичної предметної комісії ПІНО. Викладав студентам природничо-географічної секції ботаніку, загальну фізичну географію, фізичну географію України, географію рослин, краєзнавство та вів практикум з організації шкільного музею [18].

У 1923 році запрошений до Харкова, де працює старшим інспектором музейно-екскурсійно-виставкової секції Народного комісаріату освіти УСРР, потім недовго – головою Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток старовини. В 1923–1926 роках викладав у Харківському сільськогосподарському інституті (кафедра рослинництва). Одночасно в 1924–1926 роках – завідувач майстерні наочних посібників кооперативного товариства «Книгоспілка».

У 1927 році переїжджає в Грузію, де працює до 1937 року, як старший науковий співробітник, заступник директора сухумського відділення Всесоюзного інституту рослинництва; завідувач кафедри, декан факультету в Сухумському інституті субтропічних культур. Кандидат біологічних наук (з 1936 р.).

Із 1938 в.о. завідувача кафедри генетики, селекції та насінництва Полтавського сільськогосподарського інституту. У Полтавському педінституті викладає за сумісництвом курс дарвінізму, є головою ДЕК (1938-1940 роки).

З початку війни перебував з інститутом в евакуації. У 1944-1946 роках завідував кафедрою рослинництва Курганського сільськогосподарського інституту.

У 1946–1953 роках заступник директора Всесоюзного науково-дослідного інституту сухих субтропіків (місто Сталінабад).

У 1953–1963 роках, до виходу на пенсію, — завідувач кафедри ботаніки Уманського сільськогосподарського інституту.

В.Ф. Ніколаєв помер на 84-ому році життя, 26 лютого 1973 року в місті Харкові.

Список використаних джерел

1. Архив Российской Академии наук (РАН). – Ф. 188. – Оп. 2. – Д. 191.
2. Булава Л. М. Полтавський учительський і педагогічний інститут (вересень 1917 – квітень 1921) / Л. М. Булава // Історія розвитку географічної науки і освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (1914-2014) / Зб. наук. праць. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2014.
3. Булдовський О. Т. Матеріали до фавни р. Ворскли та її околиць / О. Т. Булдовський // Записки Полтавського ІНО 1926–1927. – Полтава, 1927. – Т. IV. – С. 100-108.
4. Васильєва Е. В. Репрессированные ученые Дальнего Востока / Е. В. Васильєва // Политические репрессии на Дальнем Востоке СССР в 1920-1950-е годы: материалы I-й дальневосточ. науч.-практ. конф. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1997. – С. 108-116.
5. Ващенко Григорій. Твори. [Т. 6]. Спогади. Статті / Григорій Ващенко; Всеукр. пед. т-во ім. Григорія Ващенка. – К.: Школяр, 2006. – 464 с.
6. Гармаш Т. П. Ніколаєв Валентин Федорович (1889-1973) / Т. П. Гармаш // Портрети діячів природоохоронної справи: Полтавщина (XIX – поч. XX ст.). – Полтава, 2009. – С. 143-148.

7. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). – Ф. 3986. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1-9.
8. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1 – Спр. 165.
9. Кочурин С. А. Реформа учительських інститутів Временного правительства (1917 г.) / С. А. Кочурин // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2010. – Вып. 9 (99). – С. 168-172.
10. Лісовська К. К., Ніколаєв В. Ф. Полтавщина: Підсоби́к до вивчення Полтавської губернії / К.К.Лісовська, В.Ф.Ніколаєв. – Вип. 1. – Полтава, 1919. – 86 с.
11. Ніколаєв В. Ф. Из истории Полтавского краеведческого музея: Воспоминания / Под ред. А.Б.Супруненко. — Полтава: Полтавский краеведческий музей, 1991. — 45 с.
12. Ніколаєв В. Ф. Покажчик літератури до вивчення природи Полтавщини / В. Ф. Ніколаєв. – Полтава, 1918. – 18 с.
13. Скиба М. М. Ідеї О.Т.Булдовського про викладання біології та методики біології у педагогічному вузі (20-і роки ХХ ст.) / М. М. Скиба // Проблеми вищої педагогічної освіти. – Ч. 4. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. – С. 51-54.
14. Скиба М. М. О. Булдовський про зміст шкільної біології та структуру підручників (20-і роки ХХ ст.) / М. М. Скиба // Еколого-натуралістична творчість: Науково-методичний вісник. – К.: НЕНЦ, 2002. – №3. – С. 31-33.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО). – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 950. – Арк. 30-35.
16. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 1101. – Арк. 125-130.
17. Там само. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 907.
18. Шевчук С.М. Географічна освіта і наука в Полтавському інституті народної освіти (1921-1930 рр.) / С. М. Шевчук // Історія розвитку географічної науки і освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (1914-2014) / Зб. наук. праць. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014.

Л. Н. Булава

**А. Т. БУЛДОВСКИЙ И В. Ф. НИКОЛАЕВ – ПРЕДСЕДАТЕЛИ
НАУЧНО-УЧЕБНОГО СОВЕТА ПОЛТАВСКОГО ПЕДИНСТИТУТА
КАК КОЛЛЕКТИВНОГО ОРГАНА УПРАВЛЕНИЯ В 1920-1921 ГОДАХ**

В статтє охарактеризован один из первых этапов истории развития Полтавского национального педагогического университета имени В. Г. Короленко.

Ключевые слова: *Полтавский педагогический институт, Булдовский Александр Теофилович, Николаев Валентин Федорович.*

L. M. Bulava

**O. T. BULDOVSKIY AND V. F. NIKOLAEV AS CHAIRMEN
OF SCIENTIFIC-EDUCATIONAL COUNCIL OF POLTAVA PEDAGOGICAL
COLLEGE AS A COLLECTIVE BODY OF GOVERNING IN 1920-1921**

One of the first stages of the historical background development of Poltava Korolenko pedagogical university is described in the article.

Keywords: *Poltava pedagogical university, Buldovskyi Olexandr Tefilovych, Nikolaev Valentyn Fedorovich.*

Надійшла до редакції 2 грудня 2013 року

* * *